

számláltatását“ jelenti s nem az egész osztályét. A regényben az osztály igazi reprezentánsai viszont nem ezek s nem is az, akit az osztály belső ellenmondásai felőrölnek pl. Gyeroeffy László, hanem Abády, aki a regény minden grófjai közt a legkülönb. S ezen az Abádyn keresztül, nem osztályvallomás-szerűen, hanem öntudatlanul, szerző észre sem veszi, annyira osztálya szellemében él, — ezen az Abádyn keresztül lepleződik le a háború előtti magyar arisztokrácia minden korszerűtlensége. Abády a legkülönb s mégis: figyeljünk oda, hogy' él, milyenek az aggodalmai, miket tesz, hogyan lát, mi a programja. Hogyan látja pl. az akkori nemzetiségi kérdést. Ugy látja, mintha ennek a kérdésnek a léte csak azon múlt volna, hogy kint a Havason pl. népnúzó a körjegyző s hogy épp egy ilyen népnúzó a magyar „órszem“, akit a felettese, a felettesét pedig a kormány támogat s hogyha nem népnúzó került volna a helyébe, hát akkor... G. B. M. látásában sehol sem halad túl a felületen és az egyéneken. Az egész rendszert nem hajlandó szemügyre venni. Pedig volna bíráló ereje. Az a fejezet, ahol a kiuzsorázott román parasztok agyonvernek egy uzorást, — nagyon sokféle irányban tartalmaz bírálatot. Ez a gyilkosság — szerinte — egy nép helytelen kezelésének az eredménye. Ez kiolvasható a szövegből. Ennyit észrevesz G. B. M., de hogy ez a helytelen kezelés milyen mélyebb összefüggések kényszere, — ezt már nem látja. Ennek a meglátása természetesen haladja meg az osztálytudatát. Ennek a látásnak a szükségzerű hiánya magyarázza meg, hogy a regényből a „megszámláltattál“-nak még a magatartása is hiányzik. Ez okozza, hogy az egész regényből hiányzik a kivezető szó, az ellentétet feloldó figura. Ezért befejezetlen a regény, illetve ezért hat a „megszámláltattál“ páthoszára igényes mű azzal befejezettnek, hogy a főhős szerelme beteljesült, gróf Abády és gróf Uzdyné, született Milothy Adrienne Velencében egymásé lettek. A „megszámláltattál“ komor világát így csak Adrienne bő nászban összetépett ing-rongyai lobogása jelzi... Mert ezzel végződik a regény: a biblikus intonáció — frivolitással. Viszont ha az olvasó arra gondolna, hogy talán épp ez a beállítás a „megszámláltattál“, úgy demontálni tartozunk a feltevést. Ennek a beállításnak minden feltétele hiányzik a regényből.

Gaál Gábor

D I S P U T A

MECHANIKAI, FIZIKAI- ÉS DIALEKTIKAI-TÖRVÉNYEK

Annak idején kifogásoltuk Mód Aladár „Materialista Lételmélet“ című könyvével kapcsolatban, hogy a szerző a mechanikai-fizikai törvényeket érvényesnek tekinti az élettani és a társadalmi jelenségek területén is. (Lásd Korunk, jelen évf. 7—8. sz.) Valóban könyve 21. oldalán, mindjárt kiinduló pontjánál, ezt olvashatjuk: „A társadalmi létnek, mint a biológiai lét egy különleges formájának a törvényszerűsége nem érvényes a biológiai létre, viszont a biológiai lét törvényszerűsége ismét nem érvényes a szervetlen létre, amelynek a biológiai lét csak egy különleges formája. Ellenben mivel a társadalmi lét anyagát élőlények, élő emberek adják, ezekre érvényes a biológiai lét törvényszerűsége, a biológiai létre, mely a szervetlen anyag elemein épül fel, ismét érvényes a szervetlen anyagi lét törvényszerűsége.“ El kell azonban ismerni, hogy M. A.-nak ez a kiindulópontul szolgáló tétele nem világos. Nevezetesen nem tűnik

ki belőle világosan, hogy M. A. biológiai, ill. társadalmi léten a biológiai ill. társadalmi jelenségeket a velük szükségszerű összeköttetésben lévő szervesetlen anyagi és ill. biológiai jelenségektől elvonatkoztatva érti-e, tehát konkrét egységükből elvont absztrakciók gyanánt kezeli-e őket, vagy pedig biológiai léten a szervesetlen anyagi és a biológiai jelenségek, társadalmi léten a szervesetlen anyagi, biológiai és társadalmi jelenségek konkrét kapcsolatát, az élőlényt, a társadalmat a maga konkrét egységében érti? Az utóbbi esetben természetesen helytálló az a tétel is, hogy a (tisztá mechanikai-fizikai jelenségeken uralkodó) mechanikai-fizikai törvények érvényesek az élettani és a társadalmi jelenségek területén, — annyiban, amennyiben az élettani és a társadalmi jelenségekkel egybekapcsolt mechanikai-fizikai jelenségek területén is érvényesek. Az előbbi esetben azonban helytelen ez a tétel, mert akkor azt állapítja meg, hogy a szervesetlen anyagi jelenségektől elvonatkoztatott élettani jelenségek és ép' így a szervesetlen anyagi és az élettani jelenségektől elvonatkoztatott társadalmi jelenségek, ez elvontságukban is, alá vannak vetve a mechanikai-fizikai törvények uralmának. Minthogy M. A.-t bizonyára kevésbé elégítette volna ki oly' kritika, mely beérte volna tételei homályosságának a megállapításával s minthogy éppen ezért igyekeztünk tőlünk lehetőleg könyve szövegét megérteni, nem veheti rossz néven, hogy tételének, a valószínűségszámítás alapján, az előbbi szimpla közhely helyett az utóbbi értelmet tulajdonítottuk — amit indokoltak egyébként könyvének más részei is, amelyeknél például a társadalmi jelenségekre alkalmazza a gravitáció mechanikai törvényét — s így azt kifogásoltuk. Annak a részletes bizonyítgatása alól pedig igazán felmentettnék érezhetnénk magunkat, hogy a dialektikus materializmus nem ismeri el jogosultnak a mechanikai-fizikai törvények alkalmazását az élettani és a társadalmi jelenségek különleges elvont területén. Már kritikánkban hivatkoztunk Uljanovra, aki az alacsonyabb — M. A. szerint — létformák, helyesebben azonban — Engels szabatos dialektikus kifejezését használva — mozgásformák különleges törvényeinek alkalmazását a magasabb mozgásformák területén „közönséges szódagálynak“, „a marxizmus egyenes kigúnyolásának“ nevezi. Uljanov többek között Wilhelm Ostwald „szociális energetikájával“ kapcsolatban juttatta kifejezésre ezt a véleményét, aki felállította azt a tételt, hogy „a tiszta tudományok... szabályszerű hierarchiát, vagy lépcsőzetet alkotnak, akként, hogy minden alkalommal mindazok a fogalmak, amelyeket a megelőző tudományokban használtunk és tárgyaltunk, visszatérnek a következőkben“ (Grundriss der Naturphilosophie 67. o.), — tehát például a mechanikai-fizikai fogalmak is visszatérnek a társadalomtudományban. De már Marx és Engels is határozottan állást foglaltak ebben a kérdésben. Így Marx Kugelmannhoz intézett, 1870 jun. 27-én kelt ismert levelében, amelyben a létért való küzdelem élettani törvényének a társadalomtudományban való alkalmazását „közönséges frázisnak“ minősíti és „a dagályos, tudományosnak látszó nagyhangú tudatlanság és szellemi restség módszerének“ nevezi. Engels pedig a „Naturdialektik“ több helyén is foglalkozik ezzel a kérdéssel, például ott, ahol arról a „mániáról“ beszél, hogy „mindent mechanikus mozgásra akarnak visszavezetni.“ (Dialektik und Naturwissenschaft, Marx-Engels-Archiv, II. 167. o.) Természetesnek is kell találnunk, hogy már Marx és Engels is állást foglaltak ebben a kérdésben. Hiszen, korábbi kísérletektől el is tekintve, éppen a korukbeli polgári tudományok volt egyik „mániája“ a mechanikai-fizikai vagy élettani törvények alkalmazása a társadalomtudományban, ami szükségképpen kihívta Marx és Engels tiltakozását. De ma még a polgári tudomány is, legalább komolyabb részében, kinötte és eldobta már a mechanikai-fizi-

kai és élettani társadalomszemlélet ócska ruhadarabjait, holott tudvalevőleg éppenséggel nem tűnteti ki magát progresszivitással a társadalomtudományban.

M. A. a kritikára írt észrevételeiben kétségbe vonta, hogy jogosan tulajdonítható neki a kérdéses felfogás és kifejtette részletesen álláspontját. Azonban ez alkalommal is sajnálatosan oly homályosan fejezte ki magát, hogy megint csak kombinációkra vagyunk utalva valódi felfogását illetőleg. Annyi bizonyosnak látszik, hogy az „anyagi lét egyetemesen általános fejlődéstörvényeit“... „az élettelen anyag mechanikai, fizikai és vegyi törvényszerűségeiből“ tartja levezetendőnek, azonban e törvényszerűségeket nem tekinti „megkülönböztetés nélkül“ átvihetőeknek az élettani és társadalmi jelenségekre, hanem egyidejűleg „merev és mechanisztikus jellegűktől való megszabadításukat“ kívánja. S ezen az alapon „a létezés legáltalánosabb egyetemes alaptörvényeként“... „a megmaradás törvényét“ állítja fel, amely szerinte „a mechanikában a tehetetlenség törvényével azonos“ s a tehetetenség törvényének formájában is általános alaptörvénye az anyagi létezésnek. Nem tudjuk bizonyosan, hogy mi a tartalma a „megmaradás törvényének“, csupán annyit látunk, hogy, mindent összevéve, a dialektikus fogalmak közül a megmaradáshoz, mint a változás elválaszthatatlan poláris ellentétéjéhez hasonlít még a legjobban. Bárhogyan is álljon azonban a dolog, bármi legyen is M. A. valódi álláspontja a felvetett kérdésben, indokoltnak tartjuk annak a kifejezését, hogy milyen viszonyban állanak a valóságban a mechanikai-fizikai törvények „az anyagi lét egyetemesen általános fejlődéstörvényeivel“, tehát a dialektikai törvényekkel. Ezt az indokolja, hogy a dialektikus materializmusnak ma is elsőrendű feladata a küzdelem a mechanikus materializmus ellen, amely hasznot húz minden homályosságból és konfúzióból a szóbanforgó kérdés területén.

A mechanikai, fizikai, vegyi, élettani, társadalmi jelenségek a valóságban nem elszigetelve, hanem egymással konkrét egységben vannak adva. Így az élőlény konkrét egységében elválaszthatatlan kapcsolatban állanak egymással a mechanikai, fizikai, vegyi és élettani jelenségek. Azonban a tudományos munka mégis konkrét egységüktől elvontan (habár kölcsönhatásuk, néhol egymásba átmenésük szem előtt tartásával), külön vizsgálja a mechanikai, fizikai stb. jelenségeket. Ezt azért teszi, mert felismerte e jelenségcsoportoknak vagy mozgásformáknak különleges, egymással szemben eltérő jellegét. Tehát a tudománynak fizikai, élettani stb. tudományokra való széthasadása nem valami szubjektív „kényelmi“ szempont alkalmazásának az eredménye, hanem csupán az objektív valóság különleges jellegű körökre való széthasadásának az emberi tudatban való szubjektív visszatükröződése. E körök különleges jellege a hozzájuk tartozó jelenségeken uralkodó törvények különlegességében, a mechanikai, élettani, társadalmi stb. törvények egymástól való különbözőségében jut kifejezésre. Ha ezeket a különleges mozgásformákat különleges törvényeikkel együtt egymásból való történeti kifejlődésük összefüggésében nézzük, meg kell állapítanunk, hogy fejlődési láncolatukat nem a folytonosság jellemzi, hanem ennek megszakadása, az ugrás az egyik mozgásforma, mint például a vegyi jelenségek, különleges törvénycsoportja és a másik mozgásforma, mint például az élettani jelenségek, különleges törvénycsoportja között. Ilyen különleges törvénye például a mechanikának a tehetetlenség törvénye, amely szerint a testek megmaradnak egyszer felvett egyenletes és egyenes vonalú mozgásukban, ha nem is hat rájuk többé a mozgásukat előidézett ok. Vagy ilyen különleges törvénye a fizikának a tömeg és az energia megmaradásának egyesített törvénye, amely szerint egy zárt rendszerben a tömeg — vagy,

ami ugyanazt jelenti — az energia mennyisége állandó. Ugyanilyen különleges törvénye a társadalomtudománynak az, hogy a társadalmi fejlődést a társadalmi termelőerők és termelőviszonyok összeütközése határozza meg, amely osztálytársadalmakban az osztályharcban jut kifejezésre. Az egyes mozgásformák különleges törvényeit, tehát például a mechanikai-fizikai törvényeket nem lehet a saját körükből egy más körbe, például a társadalmi jelenségek körébe átvinni, — se megkülönböztetés nélkül, se megkülönböztetve. Ennek útját állja az egyes körök különleges jellege. A társadalmi jelenségeknél nem egyenletes és egyenes vonalú mozgásban lévő testekkel van dolguk, se nem anyagi tömegekkel, vagy elektromagnetikus és egyéb energiákkal és a társadalmi jelenségeket nem lehet összeadni állandó mennyiséggé. A társadalmi jelenségek egészen más jellegű tényeket foglalnak magukban: embereknek egymáshoz való viszonyát megállapító tényeket. És a tények különbözőségének az egyes körökben szükségképpen a tények törvényszerű összefüggésének a különbözősége felel meg ugyanezekben. Az osztályharc törvényei mások, mint a mozgásban lévő testek törvényei. Ezen nem változtathat semmiféle megkülönböztetés. Ha az angol közgazdaságtan, mint Marx mondotta, az embereket át is változtatta kalapokká és a német filozófia a kalapokat eszmékké, a dialektikus materializmus semmiféle megkülönböztetéssel vagy hókusz-pókusszal nem tudja átválttatni a mozgásban lévő testeket vagy az elektromagnetikus energiákat emberi viszonyokká és ennél fogva a mechanikai-fizikai törvényeket sem társadalmi törvényekké. Ha pedig a „dagályos, tudományosnak látszó nagy hangú tudatlanság és szellemi restség“ mégis ilyesmire vállalkozik, legfeljebb frázisgyűjteményeket állít fel, ami ha marxisták teszik, nem más, mint a „marxizmus kigúnyolása.“ A dialektikus materializmusnak az a feladata a társadalmi jelenségekkel szemben, hogy — mint Marx érintett levelében írja — elemzésnek vesse alá a konkrét, „történetileg különböző meghatározott társadalmi formákat“ és ez elemzés segítségével állítsa fel különleges, a mechanikai-fizikai törvényektől teljesen eltérő törvényeiket. „Az a mánia, hogy mindent mechanikus mozgásra akarnak visszavezetni“, csak arra jó Engels megállapítása szerint, hogy „elhomályosítsa az egyes mozgásformák különleges jellegét“, tehát gátolja az ezekhez alkalmazkodó cselekvést.

Kétségtelen tehát, hogy a mechanikai-fizikai törvények, mint különleges törvények, nem érvényesek, a mechanikai-fizikai jelenségek körén kívül, a jelenségek többi köreiben, se megkülönböztetés nélkül, se megkülönböztetve, vagyis nem a valóság egész területén érvényes törvények, tehát nem általános dialektikai törvények. Hogyan jutunk el már most az általános dialektikus mozgástörvények felismeréséhez? Módszertanilag igen egyszerűen. A jelenségek különleges köreiben érvényes különleges törvények, mint például a mechanikai vagy fizikai törvények, de persze ugyanígy például a társadalmi törvények is, nemcsak oly összefüggéseket foglalnak magukban, amelyek egyedül e különleges jelenségekre nézve érvényesek s amelyeket a különleges törvények mint különlegeket megállapítanak, hanem ezeken kívül oly összefüggéseket is, amelyek fentállanak a jelenségek összes különleges köreiben, tehát az egész valóságban is. A mechanika, a tehetetlenség törvényével, felállítja a testek mozgásának különleges törvényét, a fizika, az energia megmaradásának a törvényével, az energia formák egymásba átmenetének a különleges törvényeit, a társadalomtudomány, a társadalmi termelőerők és termelőviszonyok összeütközésének a törvényével, a társadalmi fejlődés különleges törvényét. A felsorolt törvények különleges tartalma teljesen különbözik az egyes törvények szerint. De ugyanakkor e törvények, hall-

gatólagosan (de persze nem a polgári tudomány számára), egyaránt magukban foglalják az alájuk tartozó jelenségeknek oly' összefüggéseit, amelyek érvényesek az összes jelenségek, tehát az egész valóság területén. Így például egyaránt magukban foglalják a változás törvényét, annak a megállapítását, hogy az alájuk tartozó jelenségek folytonos változásban vannak: a testek, amelyek mozgásukban helyüket változtatják, az energiaformák, amelyek átmennek egymásba, a termelőerők, amelyek fejlődnek. Így ismerjük fel, hogy a változás a valóság általános, annak minden körében érvényes, tehát dialektikus törvénye. Az így felismert dialektikus törvények aztán azok a törvények, amelyek általános érvényességükkel helyreállítják az anyagi világnak a különleges törvények által szétdarabolt egységét és a különleges törvények által az egyes körök között létesített ugrásszerű fejlődéssel szemben, bemutatják az anyagi világnak fejlődésében is egységes voltát, amelyet az ugrás törvényének általános érvényessége is ábrázol. E szerint tehát a különleges törvényeknek és az alájuk tartozó különleges jelenségeknek elemei két csoportot alkotnak. Az elsőbe tartoznak azok az elemek, amelyek csupán abban a meghatározott körben fordulnak elő, amelyre a meghatározott különleges törvény vonatkozik. A második csoportba pedig azok az elemek tartoznak, amelyek előfordulnak a jelenségek összes köreiben. Az egyes tudományok a körük jelenségeinek mindkét elemcsoportjába tartozó elemek összefüggéseinek a felfedésével felállítják a mechanika, a fizika, a társadalomtudomány stb. különleges törvényeit, amelyek hallgatólagosan magukban foglalják a dialektika általános törvényeit is. A materialista dialektika elvonatkoztat a különleges körök jelenségeinek az első csoporthoz tartozó, csak e körökben előforduló elemeitől és a második csoportba tartozó, az összes körökben előforduló elemek megállapításával, felállítja az egész valóság általános mozgástörvényeit. A különleges természeti (és társadalmi) törvények és az általános dialektikai törvények így a konkrét és az absztrakt viszonyában állanak egymással, a különleges törvények szolgáltatják annak az absztrakciónak a konkrét anyagát, amelyek az általános dialektikai törvények felállításához vezetnek. Ha tehát a mechanikai-fizikai törvények legkevésbé sem az egész valóságra érvényes, általános dialektikai törvények, de a maguk részéről mindenestre anyagot nyújtanak a dialektikai törvények felismeréséhez. Azonban nem egyedül a mechanikai-fizikai törvények játszik ezt a szerepet a dialektika törvényeivel szemben, hanem a természet-társadalom összes köreinek különleges törvényei, tehát például a társadalomtudomány törvényei is. Így a dialektika törvényei nem azért általános érvényű törvényei a valóságnak, mert a mechanikai-fizikai jelenségek területén érvényes törvények, hanem azért, mert nemcsak a mechanikai-fizikai jelenségek területén érvényesek, de az összes különleges mozgásformák területén. S minthogy a mechanika-fizika különleges törvényei csak ugyanazt a szerepet játszik a dialektika általános törvényeivel szemben, mint a többi különleges törvények, nem is illel meg őket semmilyen különleges helyzet a dialektikai törvények levezetésénél a többi különleges törvényekkel, például a társadalmi törvényekkel szemben. A különleges mechanikai-fizikai törvényeket ép' oly kevéssé lehet általános érvényű dialektikai törvényeknek tekinteni, mint a különleges társadalmi törvényeket. Itt az egyedüli — a tudomány számára nem létező különbség — a mindennapi szóhasználatból ered. Az teljesen szembeötlő, hogy nevetséges volna az osztályharc különleges társadalmi törvényét, akár megkülönböztetéssel, akár anélkül, általános dialektikai törvény rangjára emelni és például az atomok között folyó osztályharcról beszélni. De éppen ilyen nevetséges a tehetetlenség, az energia megmara-

dásának különleges mechanikai és fizikai törvényeit, megkülönböztetéssel, vagy a nélkül, általános dialektikai törvény rangjára emelni és ezen a címen a társadalmi tehetetlenség, a társadalmi megmaradás törvényéről beszélni. Mert ennek a tételnek is csak ugyanaz volna az alapja, mint az atomok világában folyó osztályharc tételének, az t. i., hogy az egyes mozgásformák különleges törvényei szolgáltatják az általános dialektikai törvények felállításához vezető abstrakció konkrét anyagát. A tehetetlenség, az energia megmaradásának „általános dialektikai törvényei” csak azért nem leplezik le nyomban nevetséges voltukat, mert a tehetetlenség, az energia, a megmaradás szavainak mindennapi, nem tudományos használatában e szavakhoz oly’ képzetek nőttek hozzá, amelyek lehetővé teszik az általuk jelölt fogalmaknak a mindennapi életben a társadalmi viszonyokra való gondolatnélküli alkalmazását. Ezzel szemben például az osztályharc szavát a mindennapi élet is, ép’ úgy mint a tudomány, csak a társadalmi viszonyokkal kapcsolatban használja.

A megmaradás dialektikus fogalmának pedig csak annyi köze van a mechanika tehetetlenségi törvényéhez és az energia megmaradásának fizikai törvényéhez, hogy ezek a különleges törvények is, ép’ úgy, mint az egyéb mozgásformák különleges törvényei, mint láttuk, hallgatólagosan magukban foglalják a változás dialektikai fogalmát is. A változás azonban elválaszthatatlan ellentétjétől, a megmaradástól. Éppen ezért a dialektika nem ismeri a változás és a megmaradás két mereven különböző törvényét, hanem helyettük csupán egy törvényt ismer, a változástól elválaszthatatlan megmaradás törvényét. Ha egy dolog megváltozik, mindig meg is marad valami belőle. Mint Engels az Anti-Dühring előmunkálataiban mondja (Marx-Engels-Archiv, II. kötet, 401. o.): „Egy dolog egyszerre ugyanaz marad és mégis folyton változik, magán hordja a ‚megmaradás’ és a ‚változás’ ellentétjeit.” Amikor a mozgásban lévő test megváltoztatja helyét, megmarad például sebessége, és amikor a hó mechanikai energiába megy át, megmarad az eredeti energiamennyiség. A megmaradás a dialektikában elválaszthatatlan momentuma a változásnak, oly ellentétes momentuma, amely által minden változó dolog és így minden dolog ellenmondás gyanánt jelenik meg, mert magán hordja egyszerre a változás és a megmaradás egymást kizáró, és egymástól mégis elválaszthatatlan ellentétjeit.

Jeszenszky Erik

LAPOK, FOLYÓIRATOK

A SZINHÁZ KRIZISE ES AZ OLASZ LAPOK

A most lezajlott nemzetközi színházkongresszus ismét aktuálisá tette a színház válságainak problémáját. Az olasz folyóiratok hőven foglalkoznak a kérdéssel. A *Quadrivio* külön színházi számot adott ki ez alkalomra. Vezércikke a színház krízisééről szól. „Mi a színház útja?” — kérdi a lap szerkesztője. „A tapasztalat azt mutatja, hogy ez az út egyenesen a temetőbe vezet. A színház a legesekélyebb érdeklődést sem kelti már. A sajtó kedvetlenül ír róla, a szerzők kezdik elhanyagolni, a színházintézetek vezetői mint szükséges rosszat tekintik, a publikum menekül tőle, a színészek egy megfelelő mozziszerre való várakozás közben ját-